

БУХГАЛТЕРСЬКА ПРОФЕСІЯ: БІЗНЕС ЧИ ПОСЛУГА СУСПІЛЬСТВУ?

У статті обґрунтовано важливість дотримання соціальної відповідальності бухгалтером при здійсненні професійних обов'язків, досліджено вимоги до професійного бухгалтера, проаналізовано роль бухгалтера в боротьбі з корупцією

Постановка проблеми. Сучасна бухгалтерська професія – продукт постіндустріальної вільної економіки, який підтримується, головним чином, приватним капіталом. При цьому вона зазнає впливу усіх явищ, притаманних економіці в цілому. Слід враховувати, що світова економіка постала перед наступними викликами:

- трансконтинентальне переміщення бізнесу;
- економічна поява Китаю та Індії;
- нестача робочих місць;
- змагання (конкуренція) за сировину;
- фундаменталізм та екстримізм;
- нова форма глобального ризику та можливість раптової зміни фінансово-економічного стану.

При цьому спостерігається і зворотній зв'язок: з врахуванням цих явищ професійна бухгалтерська діяльність визнана такою, яка здійснює значний вплив на розвиток світової економіки.

Лідери бухгалтерської професії погоджуються з тим, що становлення професії і прозорого бухгалтерського обліку сприятиме знищенню бідності і економічному процвітанню, адже це є кінцевою метою економічної політики будь-якої країни. Так, голова Інституту професійних бухгалтерів Пакистану Сієд Мохаммад Шаббар Зейді (*Syed Mohammad Shaddar Zaidi*) зазначає, що “завдяки географічному, культурному та ідеологічному статусу Пакистану є необхідність у прийнятті найкращих міжнародних методів обліку. Пакистан – географічний сусід Індії, Китаю, країн-постачальників світової енергії. Ця країна опинилася перед гострою проблемою бідності” [12, с. 28-36].

Стівен Батлер (Butler), колишній Голова і Головний адміністратор KPMG LLP, сказав: “Бухгалтерська професія виступає рушійною силою для економіки більше, ніж коли-небудь” [9, с. 29].

Розвиток економіки повинен забезпечувати розвиток суспільства в цілому, сприяти підвищенню рівня соціальної захищеності населення. У зв'язку з цим представники професії визнають необхідність проведення змін на регуляторному рівні з метою наближення завдань бухгалтерського обліку до суспільного інтересу.

Метою цього дослідження є визначення ролі бухгалтерської професії у суспільстві; пріоритетності завдань, що стоять перед бухгалтером в частині задоволення інформаційних запитів окремих груп користувачів; дослідження сучасних завдань професійного бухгалтера, викликаних глобалізаційними процесами, ускладненням бізнесових операцій і необхідності переходу економіки на соціально-орієнтовану.

Основний виклад і аналіз останніх публікацій. Фактично залишились в минулому такі синоніми слова “бухгалтер”, як рахівник, обліковець. Все частіше бухгалтер позиціонується як діловий лідер, порадник управлінця, корпоративний фінансист. У спільноті бухгалтерів на світовому рівні перевага надається терміну “професійний бухгалтер”.

Почнемо з питання, що є професією і що розуміють під професіоналізмом.

Новий тлумачний словник української мови [6, с. 826] наводить такі поняття:

Професія – рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок і є для кого-небудь джерелом існування; фах, спеціальність, ремесло, кваліфікація.

Професіонал – той, хто зробив яке-небудь заняття предметом своєї постійної діяльності, своєю професією.

Професіоналізація – оволодіння будь-якою професією як своїм постійним заняттям; перехід у ряди професіоналів.

Професіоналізм – 1) оволодіння основами і глибинами будь-якої професії; 2) слово або зворот, властиві мовленню людей певної професії.

До стратифікованих систем сучасного суспільства соціолог К.К. Жоль [2, с. 295] відносить:

1. Диференціацію всередині окремих професій в залежності від рівня кваліфікації.

2. Диференціацію професійних звань та ієрархія професій.

3. Ієрархію відповідних інститутів (міністерств, відомств, профспілкових організацій та ін.).

4. Ієрархію соціальних позицій людей на основі значимості їх ролей.

5. Ієрархію класів.

6. Систему ієрархії на основі комбінуючих критеріїв.

Складовими системи формування *професійної придатності* спеціаліста є:

1) *профорієнтація*: професіографія; професійна освіта; професійна консультація;

2) *професійний відбір*: оцінка мотивів; оцінка знань, навичок та вмінь; оцінка професійно важливих психічних процесів; оцінка нервової діяльності;

3) *професійна підготовка*: розробка моделей діяльності; розробка моделі підготовки спеціаліста; розробка навчальних планів та програм; формування професійних знань, навиків, вмінь; формування професійно важливих якостей особистості;

4) *професійна адаптація*: ознайомлення; перехід до самостійної діяльності; повна професійна самостійність; професійна майстерність; психологічний аналіз діяльності; прогнозування діяльності [8, с. 60].

З оглянутих тлумачень та характеристик щодо професії випливає висновок про те, що людина, яка володіє тією чи іншою професією, отримує кредит довіри від суспільства. Суспільство очікує, що професіонал підтримує найвищі стандарти в професійній діяльності, і ці очікування повинні впливати на відповідальність бухгалтера більше, ніж вимоги трудових контрактів і законів. А тому професійний бухгалтер повинен на перший план висувати інтереси суспільства, а не клієнта. За останні декілька десятиліть спостерігається переміщення акценту від клієнтського інтересу до акценту суспільного. У світлі недавніх корпоративних крахів (Enron, Parmalat, WorldCom, Tyco) ширше визнана ключова роль професійних бухгалтерів на ринках капіталу. Експерти заговорили про “ефект Enron”, розуміючи під ним втрату довіри до фінансової звітності.

Після корпоративних афер довіра інвесторів була підірвана, і тому урядами та професійними організаціями були вжиті заходи, щоб підсилити регулювання бухгалтерського обліку. На жаль, це завоювання бухгалтерського обліку в СРСР безповоротно втрачене.

Результати недавнього соціологічного опитування свідчать [1, с. 6], що 47 % опитуваних вважають, що аудиторські фірми повинні нести основну відповідальність за недавні корпоративні скандали. Близько 29 % опитаних покладають на професійних бухгалтерів тільки частину відповідальності. 70 % вважають, що методи, які привели до краху Enron, широко поширені, і Enron та WorldCom – тільки вершина айсберга. Переважна частина опитаних вважає, що бухгалтери не просто продукують папери, але й впливають на достовірність інформації. У зв'язку з цим, можна говорити про інституціоналізацію професії як такої, для якої первинним є суспільний інтерес. Надання пріоритетності суспільному інтересу дає змогу розглядати професіонала як представника суспільства.

Хто ж такий професійний бухгалтер? Чітке визначення терміну “професійний бухгалтер” в українському законодавстві відсутнє. У Законі України “Про податок з доходів фізичних осіб” від 22 травня 2003 року № 889-IV вживається термін “незалежна професійна діяльність” – це діяльність, що полягає в участі фізичних осіб в науковій, літературній, артистичній, художній,

освітній та викладацькій діяльності, так само як діяльності лікарів (у тому числі стоматологів, зубних техніків), адвокатів, приватних нотаріусів, аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів (ст. 1).

Кодекс етики професійних бухгалтерів, прийнятий Міжнародною федерацією бухгалтерів, наводить наступне визначення [4, с. 18]: *професійний бухгалтер* – особи, які є суб'єктами професійної бухгалтерської практики (зокрема, самостійні професійні бухгалтери-практики, партнерство чи корпорація), які зайняті у промисловості, торгівлі, державному секторі чи освіті і є членами організації – члена Міжнародної федерації бухгалтерів. *Професійний бухгалтер-практик* – кожен партнер чи особа, що обіймає посаду, тотожну посаді партнера, а також кожен працівник, який надає професійні послуги клієнтові, незалежно від класифікації їхніх обов'язків (наприклад, аудиторська перевірка, оподаткування чи консалтинг), та професійні бухгалтери-практики, які відповідають за управління. Цей термін також використовують стосовно фірми професійних бухгалтерів-практиків. *Професійні послуги* – будь-які послуги, що потребують бухгалтерських (чи пов'язаних з обліком) навичок і виконуються професійним бухгалтером (включаючи послуги з бухгалтерського обліку, аудиту, оподаткування, консалтингу з менеджменту та фінансового менеджменту).

Вперше термін “професійний бухгалтер” в Росії з'явився в нормативно-правових актах Росії в 1998 р. у Постанові Уряду РФ від 6 квітня 1998 р. № 283 “Про затвердження Програми реформування бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності”. У Кодексі етики члена Інституту професійного бухгалтера Росії наведене наступне визначення: це особа, яка отримала атестат професійного бухгалтера Інституту професійних бухгалтерів Росії за спеціальністю “головний бухгалтер”, “бухгалтер – експерт (консультант)”, “фінансовий директор”, “фінансовий менеджер”, “фінансовий експерт (консультант)” і яка є членом Інституту професійних бухгалтерів Росії (Територіального інституту професійних бухгалтерів) [1, с. 5].

Вже з існуючих визначень можна виділити відмінні ознаки бухгалтерської професії:

- формальне і безперервне навчання (те, що відрізняє професіоналізм членів професійної організації від інших носіїв професії, – це вимога, щоб безупинно укріплювати і демонструвати професіоналізм, а не просто заявляти про одноразову кваліфікацію);
- дотримання моральних цінностей (бухгалтер повинен дотримуватись моральних норм, щоб захищати інтереси суспільства);
- прагнення до мультидисциплінарності знань (не тільки економічних, але й, зокрема, соціальних, екологічних).

Метьюс та Перера [5, с. 514-515] виділяють такі ознаки професії, як:

- 1) наслідування певним правилам і стандартам;
- 2) компетентність;
- 3) чесність.

Грінвуд (Greenwood), узагальнюючи результати соціологічних досліджень, вивів п'ять загальних властивостей, характерних для всіх професій: а) теоретичні знання; б) авторитет; в) підтримка суспільства; г) кодекси етичної поведінки; д) культура [5, с. 515].

Абрахам Флекснер (*Abraham Flexner*) [10, с. 37] запропонував такі характеристики професії:

- здійснення інтелектуальних операцій, пов'язаних з індивідуальними обов'язками;
- практичне застосування навиків;
- теоретичні знання, отримані в ході навчання і заняття наукою;
- комунікативні здібності.

Як бачимо з проведеного огляду, складовими професіоналізму бухгалтера є: освіта, стаж роботи за спеціальністю, знання і навички, аналітичні якості, здатність до сприйняття нових знань.

Таким чином, професійні бухгалтери і аудитори розглядаються сьогодні як постачальники послуг, від якості яких залежить довіра суспільства, а бухгалтерська професія є такою, що обслуговує суспільство. Суспільство сподівається побачити в професійній діяльності бухгалтерів дієвий бар'єр антисуспільним діям.

М.Р. Метьюс та М.Х.Б. Перера зазначають: “Однак стрімкі соціальні зміни зруйнували образ професіонала, який склався. З підвищенням суспільного рівня освіти зросла кількість „професіоналів”, водночас ставлення суспільства до них стало більш скептичним. Значною мірою це пояснюється зниженням рівня професійної етики, яка завжди виступала основою суспільної довіри... При цьому постає проблема виживання професії, оскільки суспільство рано чи пізно відмовляється від послуг професіоналів, яким не довіряє, і, як наслідок, відмирає сама професія” [5, с. 554].

Для того, щоб здійснювати роль захисника інтересів суспільства повною мірою, потрібно збільшувати довіру до професії. Суспільство довіряє результатам аудиту, розраховуючи на стабільність економічних процесів, внаслідок яких член суспільства може розраховувати на довгостроковий захист збережень і забезпечення старості.

Соціальна відповідальність бухгалтера складається з:

- 1) відповідальності перед суспільством;
- 2) відповідальності перед клієнтом;
- 3) відповідальності перед членами професійної організації.

Поняття соціальної відповідальності безпосередньо впливає на ефективність виконання всіх інших принципів. Якщо бухгалтер несе соціальну відповідальність, це означає, що він підкоряє усі інші професійні принципи і технічні стандарти інтересам суспільства.

Наведемо приклади забезпечення суспільного інтересу професійними бухгалтерами:

1) аудитори беруть на себе соціальну відповідальність при підтвердженні фінансових звітів. Цими діями вони зменшують вартість витрат, які може понести суспільство в результаті довіри ненадійним даним;

2) податкові консультанти відповідають за справедливу та повну сплату податків;

3) фінансові керівники несуть відповідальність перед колективом щодо ефективного використання ресурсів організації.

Боротьба з корупцією додає нового виміру до соціальних обов'язків професійних бухгалтерів. Корупція проникла в усі сектори суспільства. Це може бути більш розповсюдженим або більш очевидним в одних країнах, ніж в інших. Директива Ради Європейських Співтовариств "Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей (91/308/ЄЕС) від 19 червня 1991 року відмічає, що відмивання грошей може бути здійснено не тільки через кредитні та фінансові установи, а також через інших професійних осіб.

Що бухгалтери можуть зробити, щоб зменшити корупцію? Насамперед, як професіонали із соціальною відповідальністю, усвідомлюючи, що їх справа – не бізнес, а послуга суспільству, вони повинні захищати суспільні інтереси. По-друге, їх статус в межах підприємства призводить до того, що вони мають доступ до інформації високого рівня конфіденційності. Тому конкретними діями бухгалтерів у цьому напрямі можуть бути:

- 1) співпраця з судовими та законодавчими органами;
- 2) сприяння посиленню освітніх програм для створення розуміння шкідливих наслідків корупції (через статті, семінари, публічні виступи лідерів професії);
- 3) формування контролюючих комітетів.

Крім інвесторів та власників, у якісній інформації зацікавлені уряди держав. Бухгалтерська професія – це міст між підприємствами приватного сектору і реалізацією урядової політики. Уряди переміщують мільярди доларів

від приватного до державного сектору з метою підвищення добробуту суспільства і загального рівня економіки, а тому вони потребують своєчасної і точної фінансової інформації, щоб контролювати і управляти. Вартість фінансової звітності високої якості дорівнює вартості отриманої вигоди від прийняття рішення на її основі. Для отримання такої інформації уряди витрачають кошти платників податків. Вони отримали повноваження на управління активами і пасивами держави, які були створені протягом десятиріч і які впливатимуть на добробут громадян ще протягом кількох десятиріч. Тому платники податків мають право на отримання достовірної інформації, яка дозволяє контролювати використання урядом суспільних ресурсів. Надаючи таку інформацію, уряд збільшує довіру своїх виборців, що у свою чергу, забезпечує їх подальшу підтримку.

На жаль, на практиці фінансова інформація як інструмент влади не завжди має якісні характеристики. Це прямо відображається на економічному зростанні держави. Наприклад, у грудні 2001 року уряд Аргентини оголосив найбільшу за період незалежності величину державного боргу. Причинами цього, на думку аналітиків [7, с. 57], було не стільки неефективне регулювання обмінним курсом песо, скільки подання неякісної фінансової інформації. Якщо б аргентинський уряд мав у розпорядженні своєчасні фінансові звіти, то неефективне управління зобов'язаннями держави було б очевидним набагато раніше. Луцишин З. [3, с. 6] до причини аргентинської кризи поряд з низькою конкурентоспроможністю місцевої промисловості, відсутністю виваженої фіскальної політики, тривалою урядовою політичною кризою, корупцією у вищих ешалонах влади, відносить тривале нехтування урядом економічної інформації, яка сигналізувала про негативні процеси.

У 2004 році Європейська Комісія почала судовий позов проти Греції через заниження урядом повідомлення про дефіцит. Після перевірки статистичним агентством Європейського Союзу (Eurostat) величини військових витрат і виплат відсотків за кредитами були виявлені суттєві розходження в макроекономічних показниках. Якби ця інформація була відома раніше, то Афінам не дозволили б приєднатися до єврозони у 2001 році.

У цьому ж році Європейська Комісія ініціювала вивчення італійського бюджету. Сумніви щодо точності італійської фінансової звітності виникли внаслідок того, що щорічні дефіцити бюджету за період 1997-2004 роки не відповідали вимогам ЄС.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Бухгалтерська професія на міжнародній арені має унікальне практичне значення в розбудові сильних і стійких національних економік.

Професійний бухгалтер – це особа, яка:

- 1) має навички та знання та постійно удосконалює їх;
- 2) дотримується моральних принципів, таких як: точність, чесність, об'єктивність, прозорість, надійність, соціальна справедливість;
- 3) отримує акредитацію через іспит і підтримує свій статус через обов'язкову подальшу освіту;
- 4) працює за договором найму в юридичній особі будь-якого розміру та будь-якої форми власності, або самостійно.

Професіоналізм є індивідуальним методом поведінки.

Довіра суспільства – логічна кульмінація історії бухгалтерського обліку і професійного саморегуляції. Бухгалтери отримують ліцензію від суспільства. На бухгалтерів суспільством покладені обов'язки мислити глобально діючи локально.

Найголовнішим питанням на порядку денному у цьому столітті щодо бухгалтерської професії повинно стати питання про зменшення дистанції між очікуваннями суспільства в наданні чесної та достовірної бухгалтерської інформації та реальним станом речей.

Бухгалтерський облік – це професія, яка відіграє істотну роль в економічному житті, оскільки інформація високої якості – це життєва основа ринків капіталу. Аудиторські фірми відіграли істотну роль в підтримці цілісності процесу фінансової звітності протягом десятиріч. Незалежна перевірка і видача висновку аудитором є визначальною для підтримки довіри інвестора.

Основою стабільності світових фінансових ринків є високо якісна фінансова інформація. Вірогідна і надійна фінансова інформація принципово важлива для інвестора. Це будує довіру інвестора яка, в свою чергу, сприяє діловому зростанню. Проте для отримання такої довіри недостатньо інформації, заснованої на Кодексі етики, Міжнародних стандартах фінансової звітності та підтвердженої висновком аудитора.

Орієнтиром у подальшому розвитку професії повинен бути суспільний інтерес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Епифанов О.В.* Подготовка и аттестация профессионального бухгалтера / О.В. Епифанов. – М.: ЗАО Издательство “Экономика”, 2006. – 198 с.
2. *Жоль К.К.* Социология (в систематическом изложении): Учеб. пособие для вузов. – 2-е. изд., испр. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 431 с.
3. *Луцишин З.* Аргентина: причины та наслідки найбільшого в історії світової валютно-фінансової системи дефолту // Вісник НБУ. – 2002. – № 4 – С. 5-10.
4. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2006 року / Пер. з англ. Мови. О.В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Гик, Т.Ц. Шарашидзе, Л.Й. Юрківська, С.О. Куліков. – К.: ТОВ “ІАМЦ АУ “СТАТУС”, 2006. – 1152 с.
5. *Мэтьюс М.Р., Перера М.Х.Б.* Теория бухгалтерского учета: Учебник / Пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова, И.А. Смирновой. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1999. – 663 с.
6. Новий тлумачний словник української мови / Укладачі: Яременко В., Сліпушко О. – Том 3. – К.: “АКОНІТ”, 2000. – 928 с.
7. *Романова З.* Аргентина в лабиринте риночно-либеральних проблем // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 10. – С. 50-63.
8. *Ростунов А.Т.* Формирование профессиональной пригодности. – Мн.: Выш. шк., 1984. – 176 с.
9. *Ali Naqvi S. Masoud.* The Accountant Profession: The Way Forward // The Pakistan Accountant. – May-June 2003. – P. 28-36.
10. *Baree M.A.* Social and Economic Responsibilities of the Professional Accountants // The Pakistan Accountant. – May-June 2003, p. 37-39.
11. *Graham Ward.* The Role of IFAK in Restoring Public Confidence // The Pakistan Accountant. – January-February 2006. – P. 5-18.
12. *Zaidi Syed Mohammad Shaddar.* World Economic Scene and The Pakistan Economy and Accounting Profession // The Pakistan Accountant. – July-August 2004, p. 29.